

РЕЦЕНЗІЇ

ВПЛИВ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

В. Д. Якубенко, д. е. н., професор, Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана

Соціально-економічний розвиток завжди перебував у центрі уваги представників соціально-політичної думки, оскільки людство завжди хотіло зазирнути у майбутнє і зрозуміти, яким буде суспільство, в якому відбувається його життєдіяльність і завдяки яким силам воно може змінюватися на користь Людини.

Економічна наука також не стояла осторонь цих питань: такі видатні мислителі як Ф. Ж. Тюрго, А. Сміт, Дж. С. Мілль, К. Маркс, Ф. Ліст, В. Зомбарт, М. Вебер, Т. Веблен, Д. Норт, Р. Коуз, О. Вільямсон Дж. Б'юкенен та багато інших у своїх роботах більшою чи меншою мірою підіймали питання про історичний рух суспільства з минулого через теперішнє в майбутнє.

Досліджуючи складові переходу суспільства у нову якість, економістическі теоретики виділяли як економічні (техніка, технологія, кваліфікація робочої сили, природні ресурси, поділ праці, конкуренція, заощадження), так і позаекономічні чинники, пов'язані з інтелектуальним прогресом людства, демографією, свободою, виконанням законів, захищеністю прав власності, етичними принципами, ідеологією, ефективними економічними, правовими і політичними інститутами.

Для економістів минулого було цілком зрозумілим, що економіка не є самодостатньою системою, здатною до розвитку за рахунок власних регуляторів, а є системою, що глибоко інтегрована у суспільство і взаємодіє з іншими його складовими.

На жаль, наприкінці ХХ ст. ці великі ідеї були підпорядковані неоліберальній економічній доктрині, яка була покладена в основу трансформаційних перетворень постсоціалістичних країн. Час показав, що абсолютизація виключно економічних чинників розвитку є історичною помилкою. Саме тому сьогодні все більше науковців починають приділяти увагу інституціональним

складовим функціонування суспільства, вивченню тих факторів його розвитку, які не зводяться тільки до економічних. У цьому відношенні монографія Литвиненко Наталії Іванівни «Інституціональні складові соціально-економічного розвитку країни»¹ є актуальною і своєчасною.

Дана робота є спробою визначити, який вплив справляє на розвиток інституціональне середовище економічної системи, а також виокремити ті його складові, які цей розвиток уповільнюють або пришвидшують. Відповідно, автор намагається розробити напрями економічної політики держави, яка, впливаючи на певні інститути та зв'язки між ними, могла б спрямовувати розвиток до чітко визначених цілей.

Таке амбітне завдання вимагає вибору адекватної методології дослідження і нею у дослідженні стає еволюційна версія інституціоналізму. Автор намагається знизити рівень складності феномену інститут і обирає у якості одиниці аналізу норму як припису до здійснення соціально прийнятних дій. Представляючи останню у вигляді своєрідного «гену», дослідниця отримує той компонент, який є присутнім у кожному економічному, правовому, політичному та соціокультурному інституті і який, на її думку, формує інституціональне середовище економічної системи.

Така методологія дозволила пов'язати людину (з якою автор пов'язує кінцеву мету будь-якого економічного розвитку) із всіма системами суспільства, виділити суттєві функції, які виконують складові інституціонального середовища по відношенню до економічної системи, і при цьому продемонструвати можливості та напрями впливу держави на економічний роз-

¹ Литвиненко Н. І. Інституціональні складові соціально-економічного розвитку країни: монографія / Н. І. Литвиненко – Д. : НГУ, 2015. – 310 с.

виток через цілеспрямовану зміну інститутів.

У якості базових норм інституціонального середовища у роботі обрано свободу, толерантність, довіру, рентоорієнтовану та правову поведінку, визначено їх сутність та показано, через які механізми ці норми впливають на розвиток.

Заслуговує на особливу увагу той факт, що автор не зупиняється на досягнутому і йде у своїх дослідженнях далі – обирає індикатори для кількісної оцінки якісних показників інституціонального середовища (а по відношенню до ряду норм створює їх самостійно), за допомогою кореляційного аналізу встановлює, що норми мають зв'язок як з рівнем соціально-економічного розвитку, так і одна з одною і на цій основі доводить існування чітко визначених активних зв'язків, на які може впливати держава, активізуючи розвиток.

При цьому вказується, що на групі країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку справляє суттєвий вплив різна комбінація елементів інституціонального середовища. Тому, вважає автор, в одних країнах держава може, впливаючи на певні норми, досягати каскадного ефекту і швидко реформувати інституціональне середовище, а в інших – має зосереджуватися на багатьох напрямках, і намагатися одночасно задіяти якомога більше зв'язків.

На нашу думку, наукова цінність монографії якраз і полягає в тому, що в ній на основі емпіричного аналізу доведено той факт, що механічне перенесення на національний ґрунт успішних західних інститутів не призводить до успіху: якісна природа і кількість зв'язків між нормами створюють, як колись зауважив Д. Норт, той ефект колії, який дозволяє країнам рухатися з вкрай обмеженими можливостями.

Ця теза підтверджується ще раз, коли автор виявляє специфіку інституціонального середовища економічної системи України і приходить висновку, що для даної країни існує обмежена кількість активних зв'язків між нормами, на які можна впливати з метою впливу на розвиток. Як слідує із монографії, інституціональне середовище економічної системи України має специфічний

характер. Загалом рівень показників, що характеризують норми, які його формують, є нижчим за середні показники групи країн, до якої належить вітчизняна економіка. Це пояснюється, в першу чергу, тим, що норми, правила та інститути в країні у своїй більшості сформувалися в залежності від інституту власності, інституту бюрократії і переважно на основі неформальних норм, які склалися ще за часів СРСР, економіка якого носила дуальний характер – була водночас плановою й ринковою, легальною і нелегальною. З цього зроблено висновок, що інституціональне середовище економічної системи України не відповідає вимогам ефективного функціонування й розвитку, так як ґрунтується на нормах персоніфікованої довіри, обмеженої фізичної та економічної свободи, має високий рівень рентоорієнтованої поведінки, яка виправдовує особисте збагачення за рахунок інших осіб, а також підтримує правовий нігілізм.

Безумовною цінністю роботи є те, що автор доводить неефективність інституціонального середовища української економіки на основі результатів, отриманих у ході проведення власних соціологічних досліджень всеукраїнського масштабу (дослідження цінностей за методикою Г. Хофстеда та ціннісних орієнтацій за методикою О. Потьомкіної), які здійснювалися у межах науководослідної теми «Економічний світогляд українського суспільства в період трансформаційних змін» ДВНЗ НГУ (номер державної реєстрації 0110U005381). Індикатори, що відображають реальний стан економічної свідомості пересічних українців, а також їх кореляція з базовими нормами і індексом людського розвитку, переконливо доводять необхідність в країні конструктивних реформ інституціонального характеру.

Практична цінність монографії полягає у тому, що результати наукових досліджень і здобутків автора охоплюють різні сфери національної економіки, можуть бути корисними для представників державних органів виконавчої та законодавчої влади, профспілок та об'єднань роботодавців, освітян, науковців і всіх тих, хто цікавиться проблемами інституціональної економіки.